

FLOUTIER, JÉRÉMY

jeremy.floutier@hotmail.fr
PhD-hallgató (SZTE BTK)

Az első világháború veszteségei egy dél-franciaországi faluban: Saint Christol esete

ABSTRACT

In connection with the Centenary of the Great War's end, the current article deals with its consequences on a small French village, Saint Christol les Alès. Based on the war losses, the two main points covered by this short study are the faith of the soldiers during the war and the social consequences on local life. The study tries to show the impact of the war on a limited scale, despite the fact that the village was far beyond the front line. Perhaps at first sight these losses do not seem to have a significant impact on the demographic characteristics of the village, nevertheless this paper aims to analyse the aftermath in detail to avoid superficial conclusions. Furthermore the development is based on a broad dataset and sources all along the research, which provide information about the situation of the French army and its organization. With the help of these data the paper tries to give a precise analysis about the soldiers who passed away during the conflict. This short study emphasizes how ubiquitous the consequences of the Great War are all over Europe.

KEYWORDS

World War I, social history, French army, local history, war consequences

DOI 10.14232/belv.2018.1.4

<https://doi.org/10.14232/belv.2018.1.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Floutier, Jérémy (2018): Az első világháború veszteségei egy dél-franciaországi faluban: Saint Christol esete. *Belvedere Meridionale* 30. évf. 1. sz. 45–55. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Tudjuk, hogy Franciaország súlyos veszteségeket szenvedett a „Nagy Háborúban”. A kutatók szerint mintegy 1 300 000–1 400 000 francia polgár halt meg az első nagy világháború során, amely – ezen veszteség hatására is – nagy változásokat okozott a francia társadalomban.¹ A „36 000 község országában” majdnem minden településen számon tartották a háborúban elesett katonák számát. Dél-Franciaországban, Gard megyében, a *Cévennes-hegység* előterében fekvő Saint Christol les Alès-nek községnek is voltak halálos áldozatai.² Tanulmányomban arra törekszek, hogy bemutassam és elemezzem mindazon következményeket, amelyeket a veszteségek gyakoroltak a falu közösségére. Ezzel párhuzamosan érdemes összehasonlítani a község és az államigazgatás központi szerveinek kapcsolatát, hiszen a háború áldozatainak nyilvántartása egyszerre jelenthetett feladatot a helyi, illetve az országos bürokrácia számára. Annak ellenére, hogy a községtől távol, nagyrészt Észak-Franciaországban zajlottak a háborús események, mégis érdemes megvizsgálni a Nagy Háború következményeit egy, a frontoktól távolabb lévő településen, tekintettel arra, hogy az említett megye 13 867 katonája esett a háború harcaiban.³

A tanulmányban szereplő Saint Christol les Alès egy tipikusnak mondható korabeli francia falu. Felekezeti szempontból a község és tágabb környezete különbözik a többi franciaországi régiótól, mivel jelentős református közösség él itt. Tanulmányomban ezen jellemzőket is megvizsgálom a Nagy Háború veszteségei tükrében.

A község hősi halottainak pontos száma nehezen határozható meg, amelyben több tényező is közrejátszik. A falu anyakönyvének vizsgálatánál az derül ki, hogy harmincnégy ember halt meg a háborúban. A községben található hősi emlékművön viszont harmincnegyzet katonát említenek, míg a katonai nyilvántartás adataiban harminchét nevet találtunk.⁴ A háború után a minisztérium által összeállított úgynevezett aranykönyvben harmincöt elhunyt szerepel. A katonai nyilvántartás esetében meg kell említeni, hogy a megyei levéltárban (Nîmes-ben) csak az 1916. évig találhatóak adatok interneten, a következő évekről csak helyben szerezhetők be információk. A műemléken felsorolt harmincnegyzet név közül csak harminchatra vonatkozóan találhatóak adatok a katonai nyilvántartásban és róluk lehet tudni bizonyosan, hogy a faluban éltek.

A kutatás során figyelembe kell vennünk azt, hogy milyen feltételei vannak a műemlékre kerülésnek: a katona vagy ebben a községben született, vagy utólag költözött oda. Amennyiben a háború előtt már elköltözött a faluból, a község anyakönyvében már nem került feltüntetésre hősi halála.⁵ Az is előfordulhatott olykor, hogy a katonák a család kérésére mégis felkerültek a műemlékre. A kutatás során kiderült, hogy öt olyan személy neve található a hősi emlékművön, akik azért nem szerepelnek az anyakönyvben, mert még a mozgósítás előtt elköltöztek szülőfalujukból.⁶ Ilyen módon feltételezhető, hogy felcserélték a tartózkodási helyet az állandó lakhellyel. Például azt az egyetemi hallgatót, aki Montpellier-ben tanult és élt, de hivatalosan a Saint Christol adataiban szerepelt, a francia adminisztráció nem biztos, hogy pontosan tudta számon tartani.

¹ Lásd például: VERNEY 2009. 72–73.

² Cévennes-hegység: a *Massif Central* részét alkotó középhegység, Gard, Hérault és dél Lozère megyékben.

³ HUARD 2011. 138.

⁴ A katonai nyilvántartás értékes információkkal szolgált a kutatás során. Megtudhatjuk például, hogy a katona szolgálata során hol harcolt, melyik ezredben szolgált, a családi állapot és az iskolázottság is hozzáférhetőek. A katonai igazolványok megtalálhatók Gard megye levéltárának (Archives départementales du Gard) honlapján: <http://bach.anaphore.gard.fr/matricules/search>

⁵ BEAU 2017. 61–62.

⁶ Két ember beköltözött a faluba 1912-ben, ketten kiköltöztek Saint Christol-ból Marseille-be, az utolsó pedig Saint Christol-ban született és élt a katonai nyilvántartás szerint.

A katonai nyilvántartásnak köszönhetően azt is tudjuk, hogy az emlékművön feltüntetettek közül három ember nem Saint Christol-ban élt. Ketten közülük egy kis szomszédos faluban, Bagard-ban, a harmadik pedig Vézénobres-ban.⁷

A *Ministère des pensions* által összeállított, úgynevezett aranykönyvben ugyanakkor csak harmincöt elesett katonát tartanak számon.⁸ A minisztériumot a háború után 1920-ban alapították azzal a céllal, hogy hadisegélyt folyósítson mindazok családtagjainak, akik „*Franciaországért haltak meg*” [„*Mort pour la France*”]. Az aranykönyv pedig több funkciót töltött be: elsősorban a megemlékezés szerepét, annak érdekében, hogy az állam számon tarthassa a Nagy Háborúban elhunytakat. Az aranykönyvben összeállított névsort a községek által vezetett nyilvántartások alapján készítették el, és azok szerepeltek benne, akik a jogszabály rendelkezéseinek megfelelően, tehát 1914. augusztus 2. és 1919. október 24. között haltak hősi halált. Ilyen módon az aranykönyvben nem találhatók meg olyan katonák, akik a záró dátum után hunytak el, vagy akiknek elköltözött a családja: ez Saint Christol esetében öt katonát érintett.

A református templomban emléktábla található, amelyen tizenhat név szerepel. Ezek közül kilenc katona szerepel a többi forrásban is, de érdekes módon három esetben nem találhatók meg máshol. További vizsgálat után kiderült, hogy ezek a katonák 1917 és 1921 között betegség folytán haltak meg. Ez alapján feltételezhető, hogy katonai szolgálatra még 1915–16 környékén alkalmatlanná váltak betegségük miatt. További három másik katona szomszédos falvakban élt, egyikük Saint Christol-ban született, de később kiköltözött egy másik településre a megyén belül.

A fentiekből is kitűnik: nem lehet pontosan meghatározni, hogy Saint Christol lakosságából hány katona vett részt a Nagy Háborúban. Ugyanakkor a választói névjegyzékből tudjuk, hogy a település lakosságából hány katonát lehetett esetlegesen mobilizálni. Az utolsó szavazás a háború előtt 1914 márciusában volt. Sajnos ez a módszer nem pontos, mert nem szűri ki a katonai szolgálatra alkalmatlan állampolgárokat. Mindemellett a világháború előestéjén 21 éves kortól volt a polgároknak szavazati joguk, de 18 éves kortól volt hadkötelezettség. Ez alapján láthatjuk, hogy 270, 21 és 48 éves közötti férfi birtokolta a szavazás jogot 1914-ben.⁹

Így megállapítható, hogy az aktív férfiak megközelítőleg 13%-a elhunyt a háborúban. Nagy valószínűséggel magasabb ez az arány, ha beleszámítják az alkalmatlan férfiakat. Gyakorlatilag az elesett száma körülbelül azonos a rokkantakéval. Az elhunytak teljes számát vizsgálva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a háború előtti fizikai munkaerő egy negyede munkaképtelenné vált a szakmájában (legfeljebb szellemi munkakört tudott betölteni).

Az Alkalmatlanná nyilvánító Bizottság iratai 1915 és 1917 között elérhetőek a megyei levéltárban. Ennek köszönhetően kiderül, hogy ebben az időszakban hét katonát fizikai gyengeség miatt katonai szolgálatra alkalmatlanná nyilváníttak. Ezek közül egy katona esetében egy újabb orvosi vizsgálat során azonban katonai szolgálatra képessé nyilvánítták.¹⁰

A nyilvántartások összesítése alapján megállapítható, hogy az Alès járásban – az 1911-es népszámlálás adatait alapul véve – a lakosság 3,4% – vesztette életét a háborúban.¹¹ Ebben

⁷ Lásd 9.

⁸ Hozzáférhető az interneten az Országos Levéltárnak (*Archives nationales*) köszönhetően: <https://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/rechercheconsultation/consultation/multimedia/Galerie.action?mediaParam==?UTF8?B?RIJEQUZBTjg1X09GOXYwNjM1MThfTC5qcGcjRIJEQUZBTjg1X09GOXYwNjM1MjNfTC5qcGc=?=&udTitle==?UTF-8?B?U0FJTlQ0hSSVNUT0wtTEVaLUFMw4hT?=&xpointer=&mmName=>

⁹ Gyakorlatilag 18 és 45 éves szolgáltak a hadseregben, azért összeszámoltunk 21 és 48 éves között. Lásd: Archives départementales du Gard. 1R 367–370 „*table aux recensements communaux*”.

¹⁰ *Exempts des classes 1915 à 1917*. Archives départementales du Gard. 1R 525.

¹¹ Saint Christol tartozik az Alès járásához, a második legnagyobb város a megyében és határos község Saint Christol-lal.

az időszakban a falu lakossága 1380 fő volt. Saint Christol-ban ugyanakkor a háborús veszteség „csak” a lakosság 2,8%-át tette ki. Általánosságban megállapítható, hogy a veszteségek a városokban arányaiban kisebbek voltak, mint a vidéki falvakban, például a kicsiny Aujac község lakosságának 5,9%-át veszítette el.¹²

Ahogy Huard rámutatott, a parasztságot érte a legsúlyosabb háborús veszteség. Igaz azonban, hogy ebben a korszakban már Saint Christol nem volt teljesen mezőgazdasági jellegű: Alès város közvetlen közelsége miatt egyre inkább szerepet kapott a kereskedelmi és kézműipari tevékenység. A parasztok száma azonban még jelentős. Ilyen módon az elesettek aránya jelentősebb volt Alès-hoz képest, de még mindig kisebb az elszigetelt településeknél.

A helyzetet súlyosbította, hogy korosztályukat tekintve az elesett katonák számítottak a legtermelékenyebb dolgozóknak. Amennyiben az elesettek számához hozzáadjuk a súlyos sebesülteket, valamint a poszttraumatikus szindrómában szenvedőket, a háború hatásainak nagyságrendje azonnal láthatóvá válnak a községekben.

Az 1870-es francia összeomlás után katonai reformokat vezettek be. A francia szárazföldi területet felosztották tizenkilenc katonai kerületre. Gard megye a marseille-i kerülethez került. A katonai felvételi iroda pedig Nîmes-ben volt, amely a megye székhelye.¹³ 1905-től a katonai szolgálat kötelezővé vált két évig valamennyi francia állampolgárnak, azonban 1913-ban egy új törvényt hoztak, mely szerint a kötelező katonai szolgálat időtartamát három évre emelték.¹⁴ Így tehát aki a frontra került, az mind megkapta a szükséges katonai kiképzést. Ugyanakkor megállapítható, hogy az 1894-es születési évszámúakat, valamint az ezt követőket (1895, 1896, 1897, 1898) már csak részleges kiképzést kaptak. Ennek a sajnálatos és logikus következménye volt, hogy ezek a katonák nagyobb valószínűséggel haltak meg a csatamezőn. A negyven katonából hét katona kezdte meg a képzést 1914 után. Ilyen módon nem meglepő, hogy az elesett katonák nagyon fiatalok voltak, átlagéletkoruk 25 és fél év volt. A legfiatalabb közülük tizenkilenc, míg a legidősebb negyvenhárom éves volt. Általában a harmincöt év felettieket már nem osztották be frontszolgálatra, csak a hátsó területeket vigyázták.¹⁵ A faluból származó katonák esetében is ez elmondható, hiszen a négy harmincöt év fölötti katonából ketten szolgáltak a hátsószárban. A harmadik egy vidéki kórházban meghalt betegségben leszerelése után. Érdekes módon egy harminchat éves katona elesett a fronton 1914-ben: ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy önkéntesként volt jelen.

Nem meglepő, hogy a legtöbben a legsúlyosabb harcokat megelőző Észak-Franciaországban harcoltak és ott haltak hősi halát. Szám szerint kilencen Meuse megyében, öten Elzászban és a Sommes-nál, valamint négyen Aisne-ben. Kivételt jelent annak a három katonának a halála, akik az Expedíciós hadtestbe [Corps expéditionnaire] kerültek. Közülük egy Gallipoli ostromában halt meg, egy másik pedig – aki szintén keleten harcolt – betegség miatt visszakerült Franciaországba, és katonai kórházban halt meg Fréjus-ban, a Földközi-tenger partján. A harmadik pedig eltűnt a tengeren 1916-ban, amikor a *Provence II* gőzhajó elsüllyedt úton Szaloniki (Görögország) felé.

Emellett meg kell említeni, hogy egy Nîmes-ben szolgáló tartalékos katona nem harci cselekménnyel összefüggésben, gümőkórban halt meg, egy másik katona pedig szintén betegségben

¹² HUARD 2011. 139.

¹³ AUDIBERT – CHÉPY – DE CARVALHO 2014. 26–27.

¹⁴ Lásd az 1913 augusztus 13. hivatalos lap (*Journal officiel*). 7138–7143.
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63879116/f2.item.langFR.zoom>

¹⁵ Lásd a 1913. törvény a hadiszolgálatról: République française. *Bulletin des lois de la République française*, Imprimerie nationale, Paris, 1913. 2077–2091. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k220779v/f335.image>

hunyt el Saint Christol-ban, míg egy társuk 1917-ben vonatbalesetben áldozata lett Savoie-ban (Olaszországgal határos megye az Alpokban).¹⁶ Nem volt ritka, hogy a hadsereg leszerelte azokat a katonákat, akik nem estek el a harcokban, hanem súlyosan megsebesülve túlélőként hazatérhettek. Arra viszont Huard mutat rá, hogy nem volt elég ágy a nîmes-i kórházakban, így három saint christol-i katona vidéki kórházakban (Fréjus, Nîmes, Annonay) hunyt el.¹⁷

Egy 1915. július 2-ai törvény értelmében három kategóriát határoznak meg a háborúban elesettek kategorizálásra: „*elesett a fronton*”, „*halál hadi sebesülés következtében*”, „*halálos sebet kapott a hadi szolgálatban*”.¹⁸ Harminchárom Saint Christol-i katonáról lehet tudni, hogyan haltak meg. Az elesettek 45,5%-a harcban halt meg, 24,5%-a sebesülés után, betegségben 12%-uk hunyt el, valamint 18%-uk „*eltűnt*”. Az utolsó kategória rámutat arra a feldolgozhatatlan feszültségre, amit az a hozzátartozó élt át, akinek eltűnt szerettéről semmi biztos információja nem volt. Számos esetben nem lehetett megtalálni a testeket, illetve azt sem lehetett tudni, hogy az eltűntek fogságba estek-e egyáltalán. Az a hat katona, akit eltűntnek nyilvánítottak, csak 1919 után került az anyakönyvbe, amelyet megerősített az alés-i bíróság döntése.

1914-ben a megyéből mozgósított katonák legtöbbször a 15. hadtestbe tartozott, de különböző ezredekben szolgáltak: az megállapítható, hogy tizenegy katona hunyt el, midőn a 15. hadtestben szolgált. A későbbi időszakban a komoly veszteségek miatt az elesett katonák mielőbbi pótlására volt szükség. Ennek következtében már nem csak az ezredekbe, hanem a hadtestbe osztás sem volt egységes. Például a hét katonát, akik 1914 után bekerültek a hadseregbe már nem a 15. hadtestbe sorozták be.¹⁹ Érdekes módon tizenkilenc katona, akik 1914 óta harcoltak, nem a 15. hadtestben kerültek. Egyrészt az ezredek átalakítása, másrészt pedig a különleges csapatok miatt olyan – ilyenek, mint a gyarmati ezredek vagy a gyalogvadász zászlóaljok. Ezen kívül megemlíthető, hogy az expedíciós hadtestbe három katonát mobilizáltak.

Általában megállapítható, hogy számottevő idő telt el a halál bekövetkezte és az anyakönyvbe történő bejegyzés között: átlagosan tizenhét és fél hónap. A leghosszabb időtartam hetvenhat hónap, míg a legrövidebb egy nap volt. Ez utóbbi esetben az rövidítette le az ügyintézés, hogy a katona a faluban halt meg. Az eltűntnek nyilvánított katonák csak a háború után kerültek be az anyakönyvbe, több évvel a halál bekövetkezte után. Azoknál a katonáknál, akik a fronton estek el, sebesüléseikbe haltak bele, ill. betegségben hunytak el, már rövidebb az eltelt idő: átlagosan hat hónap. A viszonylagos késlekedésre magyarázatot adhat a fronttól való távolság, a harcoló csapatok és a hátszág közötti nehézkes kommunikáció.

A negyven katonáról megállapítható, hogy a többség – harminchárom katona – a gyalogságban harcolt, míg a tüzérségi ezredekben öt katona halt meg. A fennmaradók között egy ápolót találunk és egy hadtápos katonát, akik nem a fronton hunytak el, hanem betegségben. A földműves képességei – egy átlagos közalkalmazottal vagy kézművessel szemben – jobban megfeleltek a gyalogsági szolgálatnak: hosszú gyalogmenet, szabadban végzett fizikai munka, valamint az időjárás viszontagságainak elviselése. Az elesettek 70%-a földműves volt és képzetlen, ezért érthető, hogy nincs sok tiszt a veszteségekben. Összesen egy őrnagy, három őrmester, valamint három tizedes. Általában az altisztek a parasztsághoz tartoztak.

¹⁶ Lásd a térképmellékletet.

¹⁷ HUARD 2011. 38–39.

¹⁸ „*tué à l'ennemi*”, „*mort de blessures de guerres*”, „*mort de maladies contractées en service commandé en temps de guerre*”. Lásd: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000021649264&cidTexte=LEGITEXT000006074068&dateTexte=20150403&oldAction=rechCodeArticle&faSaintReqId=495652708&nbResultRech=1>

¹⁹ *Les armées françaises dans la Grande guerre*. 549.

A katonai pályafutásoknak köszönhetően lehet tudni, hogy az egyetlen tiszti rangú alhadnagyot 1916-ban hadnaggyá, majd 1917-ben tüzérségi őrnaggyá léptették elő. Egyébként a feljebbvalói nagyon pozitívan értékelik a bátor cselekedeteit, s nagy valószínűséggel ez is magyarázza gyors katonai előmenetelét. A katonai nyilvántartás adatainak köszönhetően ismerjük azt is, hogy milyen volt a katonák iskolázottsági szintje, amelynek megfelelően kaptak egy jegyet 0 és 5 között. Két kivétellel mindenki kettést vagy hármast kapott. Egy földműves kapott nullás minősítést, ami azt jelentette, hogy írástudatlan volt, valamint egyetlen egyetemista kapott ötöst, aki őrnagy volt a tüzérségben és a legmagasabb ranggal rendelkező faluban egykor élt áldozatok közül.

Az országos felmérések szerint, a század elején a férfiak 6% volt analfabéta annak ellenére, hogy 1882 óta általános tankötelezettség volt.²⁰ Természetesen az iskolai végzettség döntő szerepet játszott a katona előmenetelében is. Ebben az esetben egy viszonylag kevésbé iskolázott népességről van szó, amit bizonyítanak az elesett katonák alacsonyabb rangjai is.

Alès vidéke a 19. század első fele óta híres bányáiról és a hozzá kapcsolódó ipari tevékenységről. Saint Christol-ban viszont egyáltalán nincs bánya. Alapvetően egy agrártelepülésről van szó, ahol két fő foglalkozást űznek: az alsó részen elsősorban zöldségtermelést folytatnak, míg a felső részen inkább szőlészettel foglalkoznak az emberek. A fentieket alátámasztják a forrásokból nyerhető adatok is: az anyakönyvben és a katonai igazolvány lapján is megemlíti a civil foglalkozást. Harminckilenc katona esetében ismerjük a szakmájukat, akikből huszonheten földműveléssel foglalkoztak. Rajtuk kívül néhány kereskedő és kézműves van az elesettek között: egy fémipari munkás, egy fuvaros, két kovács, egy szíjgyártó, egy bogárnér, egy szatócs, egy alkoholkészítő, egy könyvelő, egy bankár, egy egyetemi hallgató és egy kertész.

Érdekes módon majdnem mindenki a faluban vagy a környékén született. Kivételt képez az az öt katona, akik közül az egyik Alpes-Maritimes-ben (francia–olasz határon) és a másik pedig a Seine megyében (Párizs) született. További három katona pedig Lozère és Haute-Loire megyékből származott. Ez a faluba irányuló bevándorlás azzal függhet össze, hogy a közlekedés fejlődésével már jelentősebb távolságokra lehetett elszállítani az itt termelt bort. A szőlőtermelés felfutása munkaerőigényt idézett elő, így a környező szegényebb megyékből megindult a belső migráció. Egyébként jelentős részben Gard megye biztosította a bort a francia hadsereg számára a háború alatt. A fiatal férfiak a fronton voltak, így helyettük nők, gyerekek, idősek és külföldiek végezték a szüreti munkákat és biztosították a bortermelést.²¹

Emellett meg kell említeni, hogy a vezetéknevek vizsgálatával újabb következtetéseket is levonhatunk a település jellegéről, mivel a forrásokban csak okcitán és francia nevek tűnnek fel.²² Nincs idegen vezetéknev a listában, amely különös, tekintve hogy ebben az időben már rengeteg olasz és spanyol munkás dolgozott a környék bányáiban és iparaiban.

Saint Christol-ban az első világháború után a szőlőtermelés további felfutása következett. Tudjuk, hogy 1911 (1380) és 1921 (1375) között a falu népessége nem csökkent számottevően. Nyilvánvaló, hogy a fiatal generációnak azt a hiányát, amelyet a háború idézett elő, külföldi munkaerővel pótolták.²³ Erre annál inkább szükség volt, mert a háború túlélői közül sokan hadirokkanttá váltak így nem voltak képesek fizikai munkát végezni.

Az 1911-es és az 1921-es népszámlálások megyei adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a külföldi állampolgárságú lakosság szám 164%-kal növekedett 5355 főről 14 149 főre. Utóbbi

²⁰ PÉLISSIER – RÉBAUDO 2004. 172–174.

²¹ HUARD 2011. 68–69.

²² Néhány okcitán név a listákban: Granat, Gascuel, Agniel, Saltel, Nadal, Pagès.

²³ DUKIC 2009.

alatt három fő nemzetiséget nevezhetünk meg: 6134 spanyol, 4507 olasz, valamint 686 lengyel.²⁴ Ez a növekedési folyamat a munkaerő pótlásának szempontjából kiemelkedő fontossággal bírt, különösen annak tudatában, hogy az említett három nemzet esetében a férfiak aránya 62%-ot tett ki.

Néhány szót kell ejteni a vallási helyzetről a faluban. Történelmileg Saint Christol a „*Pays des Camisards*”-hoz tartozik. A reformáció és a vallási toleranciát megteremtő nantes-i ediktum visszavonása után 1685-ben vallásháború tört ki a Cévennes-hegységben, illetve a környező síkságon a katolikusok és protestánsok között.²⁵ A háború után a Cévennes-hegység megmaradt a francia kálvinisták egyik jelentős központjának, ahol abszolút többségbe kerültek. Korábban már említettük, hogy a gazdasági és társadalmi változások jelentős belső migrációt eredményeztek a 19. század folyamán. Sokan elhagyták a *Massif Centralt*, és a síkság szomszédos megyéiben telepedtek le. A vándorlással megváltozott a felekezeti megoszlás, és egy erősebb katolikus közösség jött létre. Gard megye lakosai közül például – az 1911-es népszámlálás szerint – 16 831 fő született a szomszédos Ardèche és 17 863 Lozère megyékben. Habár szintén szomszédos megye volt Bouches-du-Rhône (Marseille), a helyi lakosok közül csak 5032 fő származott innen: ennek oka e megye gazdasági fejlettségével magyarázható, mely kisebb belső migrációt eredményezett.²⁶

Ugyanakkor a 19. századra megszűnt az ellentét a két felekezet között, és a vallási kérdések egyre inkább háttérbe szorultak.²⁷ Az 1870-ben alakult Harmadik Köztársaságban 1905-re bekövetkezett az állam és az egyház szétválasztása. Ezt követően a népszámlálásokban nem kérdeztek rá a vallási hovatartozásra és az anyanyelvre sem, ami megnehezíti a kutatási munkát.²⁸ A katolikus és református egyházakban található keresztelési és temetési jegyzékekből tudjuk, hogy kilenc katona református volt. A francia történész, Huard Raymond rámutat arra, hogy az első világháború méginkább eljelentéktelenítette az ellentéteket, mivel a nemzet tagjai vallási hovatartozástól függetlenül szenvedtek a háborúban.²⁹

Jelzésértéktű, hogy a hősi emlékmű a falu központjában került felépítésre, és nem valamely felekezet templománál alakították ki. Ugyan a vallási ellentétek kevésbé voltak kiélezettek, de az 1905 óta szekularizációra törekvő francia állam mégis minden vallási kontextustól független, világi környezetben helyezte el a hősi áldozatok emlékhelyét. Az emlékművek megépítése a városházánál vagy a templomnál sok esetben megmutatja az adott település politikai orientációját. A konzervatív jobboldali településeken, mint például az észak-nyugat-franciaországi Vendée-ban, vagy Bretagne-ban sokszor a temetőben vagy a katolikus templomnál állították a hősi emlékhelyeket.³⁰

Összefoglalásul láthatjuk, hogy a falu első világháborús veszteségeinek elemzésével reflektálni tudunk a francia hadsereg és a falu szociális hátterének kapcsolatára. Könnyebben megérthetjük a háború következményeit és az annak nyomán kialakuló gazdasági, illetve társadalmi változásokat, amelyek 1918 után egyre markánsabban láthatóvá. Annak ellenére, hogy Saint Christol több száz

²⁴ Statistique Générale de la France. *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 6 mars 1921*, 2. kötet, Paris, 1925. https://www.insee.fr/fr/statistiques/fichier/2653233/REC_T234.xls

²⁵ CABANEL 1998. 38–63.

²⁶ Statistique Générale de la France. *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 5 mars 1911*, 2. kötet, Paris, 1917. https://www.insee.fr/fr/statistiques/fichier/2653233/REC_T226_I.xls

²⁷ Ezen a környéken nagyon erős volt a köztársasági eszme és a vallás elvesztette a fontosságát az ország észak-nyugati részéhez képest.

²⁸ Bővebb információ a 1911-es népszámlálásról vagy a külföldiekről Franciaországban, lásd: HUBER 1912.

²⁹ HUARD 2011. 21–22.

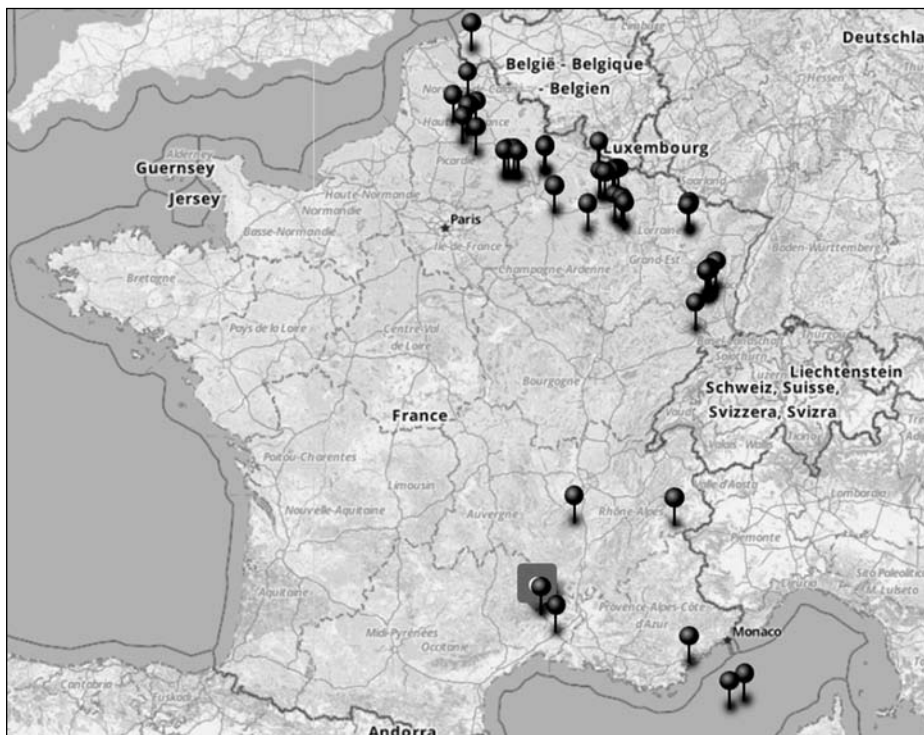
³⁰ NIESS 2003. 17–21.

kilométerre volt a fronttól, a háború itt is nagy szenvedést okozott. Ilyen módon világosabbnak tűnik a békeszerződések kegyetlensége a Közép-Európával foglalkozó ember számára. Az első világháború kiforgatta addigi helyzetéből nem csak Franciaországot, hanem egész Európát.

A Saint Christol-i elesettek az első világháborúban (a táblázat név utáni első öt oszlopa az adat forrását [1. = Anyakönyv, 2. = Katonai nyilvántartás, 3. = Aranykönyv, 4. = Hősi emlékmű] és az elesett életkorát [5.] mutatja):

Név	1.	2.	3.	4.	5.	Foglalkozás	Halálozás helye és dátuma	Rendfokozat és alakulat
Aberlenc F.		X		X	27	fuvaros	Meuse, 1916/06	katona, 61. gyalogezred
Agniel A.	X	X	X	X	32	kertész	Meuse, 1916/07	katona, 40. gyalogezred
Alauzen E.	X	X	X	X	25	élelmiszer	Moselle, 1914/12	katona, 61. gyalogezred
Almeras F.				X	?			
Andre H.	X	X	X	X	31	bognár	Somme, 1916/08	katona, 55. tábori tüzérezred
Bastet F.	X	X	X	X	21	földműves	? 1915/08	katona, 55. tábori tüzérezred
Berno E.	X	X	X	X	19	?	Marne, 1918/06	katona, 315. nehéz tüzérezred
Bonnefoi A.	X	X		X	43	földműves	Gard, 1915/09	katona, 117. gyalogezred
Boyer A.	X	X	X	X	25	földműves	Aisne, 1917/03	katona, 5. gyarmati gyalogezred
Boyer L.	X	X	X	X	28	földműves	Marne, 1915/10	katona, 359. gyalogezred
Bresson L.	X	X	X	X	27	földműves	Meuse, 1914/08	őrmester, 8. gyarmati gyalogezred
Brun E.	X	X	X	X	21	szíjgyártó	Meuse, 1918/03	katona, 6. gyarmati gyalogezred
Cabot J.	X	X	X	X	27	egyetemista	Aisne, 1918/10	hadnagy, 55. tüzérezred
Canonge C.	X	X		X	26	földműves	Gard, 1920/03	katona, 14. hadtáp
Cassagne F.		X	X	X	29	földműves	Tengeren, 1916/02	törzsőrmester, 3. gyarmati gyalogezred
Champetier		X	X	X	24	kovács	Moselle, 1914/08	katona, 61. gyalogezred
Combe A.	X	X	X	X	20	földműves	Elzász, 1915/06	katona, 24. gyalogvadász zászlóalj
Combe P.	X	X		X	24	földműves	Elzász, 1915/07	katona, 11. gyalogvadász zászlóalj
Delord M.	X	X	X	X	21	fémgyártós	Meuse, 1917/01	katona, 5. gyalogezred
Esberard A.		X	X	X	26	földműves	Var, 1918/10	katona, 176. gyalogezred
Félines L.		X	X		43	földműves	Savoie, 1917/12	katona, 5. területi vadász zászlóalj

Név	1.	2.	3.	4.	5.	Foglalkozás	Halálozás helye és dátuma	Rendfokozat és alakulat
Folcher F.	X	X	X	X	21	földműves	Aisne, 1917/04	katona, 22. gyarmati gyalogezred
Gas C.	X	X	X	X	24	földműves	Pas-de-Calais, 1915/09	katona, 24. gyalogezred
Gascuel H.	X	X	X	X	39	földműves	Ardèche, 1917/01	katona, 15. ápoló szakasz
Granat A.	X	X	X	X	26	kovács	Meuse, 1914/10	katona, 55. gyalogezred
Gras H.	X	X	X	X	21	bankár	Meuse, 1915/02	őrmester, 173. gyalogezred
Laburthre L.	X	X	X	X	23	alkohol-készítő	Aisne, 1917/07	katona, 67. gyalogvadász zászlóalj
Lafont M.	X	X	X	X	25	földműves	Elzász, 1915/08	őrmester, 115. hegyivadász zászlóalj
Lauraire E.	X	X	X		22	földműves	Elzász, 1916/04	katona, 24. gyalogvadász zászlóalj
Maurin A.	X	X	X	X	29	földműves	Belgium, 1917/07	tüzér, 55. tüzérezred
Nadal E.	X	X	X	X	36	földműves	Meuse, 1914/11	tizedes, 117. gyarmati gyalogezred
Pages M.	X	X	X	X	29	földműves	Gallipoli, 1915/12	katona, 56. gyarmati gyalogezred
Pantel P.	X	X	X	X	20	könyvelő	Somme, 1918/03	tüzér, 226. tüzérezred
Pelatan J.	X	X	X	X	20	földműves	Somme, 1916/11	katona, 38. gyalogezred
Pellet L.	X	X	X	X	33	földműves	Somme, 1916/10	tizedes, 46. gyalogvadász zászlóalj
Pouget A.			X		22	földműves	Moselle, 1914/08	katona, 111. gyalogezred
Saltel L.	X	X	X	X	18	földműves	Ardennes, 1918/10	tizedes, 99. gyalogezred
Soleil A.	X	X	X	X	26	földműves	Elzász, 1915/08	vadász, 27. gyalogvadász zászlóalj
Souchon A.	X	X	X	X	27	földműves	Meuse, 1916/05	katona, 415. gyalogezred
Talagrand A.	X		X	X	22	földműves	Territoire de Belfort	katona, 116. gyalogvadász zászlóalj
Talagrand L.	X	X	X	X	20	földműves	Somme, 1916/11	katona, 7. hegyivadász zászlóalj
Toiron E.				X	?			

1. TÉRKÉP Saint Christol földrajzi helyzete és a katonai halálozások helyszíne

FELHASZNÁLT IRODALOM

AUDIBERT, NADINE – CHÉPY, CÉLINE – DE CARVALHO, JULIO (2014): *Nos grands-parents dans la guerre: 1914 les moissons interrompues*. [A nagyszüleink a háborúban: 1914 a törött aratás]. Nîmes, Pure impressions.

BEAU, LAURENT (2017): Du local au national : une nouvelle approche des pertes de 1914–1918 par département. [A helyitől a nemzetiig: új megközelítés a 1914–1918os veszteségeiről megyeiként.] *Le Mouvement Social* no. 259. tome 2. 59–77. <https://www.cairn.info/revue-le-mouvement-social-2017-2-page-59.htm>

CABANEL, PATRICK (1998): *Histoire des Cévennes*. [A Cévennes története.] Paris, PUF.

DUKIC, SUZANA (2009): Deux siècles d'immigration: Languedoc-Roussillon. [Két imigrációs század: Languedoc-Roussillon.] *Hommes et migrations* no 1278. vol. 2. 76–87.

Les armées françaises dans la Grande guerre. [A francia hadsereg a Nagy Háborúban.] Vol. 1. Paris, 1936, Imprimerie nationale. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6274616s>

HUARD, RAYMOND (2011): *A l'arrière du front: le Gard, un département mobilisé 1914–1919*. [A front hátulsón: Gard, egy mozgósított megye 1914–1919.] Inclinaison, Uzès, 2011.

HUBER, MICHEL (1912): Le recensement de la population française en 1911. [A francia lakosság népszámlálása 1911-ben.] *Journal de la société statistique de Paris* tome 53. 141–148.

NISS, ALEXANDRE (2003): Monuments aux morts et politique: l'exemple marnais. [Hősi emlék és politika: a marne-i példa.] *Guerres mondiales et conflits contemporains* no. 212. tome 4. 17–31.

PÉLISSIER, JEAN-PIERRE – RÉBAUDO, DANIELE (2004): Une approche de l'illettrisme en France. [Az írástudatlanság megközelítés Franciaországban.] *Histoire & mesure* vol. 19. no. 1. 161–202.

République française. *Bulletin des lois de la République française*. [Közlöny a Francia Köztársaság törvényeiről.] Paris, Imprimerie nationale. 1913. 3562.

Statistique Générale de la France. *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 5 mars 1911*. [Az 1911. március 11. általános népszámlálás statisztikai eredményei.] 2. kötet. Paris, 1917.

Statistique Générale de la France. *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 6 mars 1921*. [Az 1921. március 6. általános népszámlálás statisztikai eredményei.] 2. kötet, Paris, 1925.

Sugier, Fabrice (1991): La Première Guerre mondiale et le déclin du contrôle social dans les mines du Gard. [Az első világháború és a szociális kontrol csökkenése a Gard bányáiban.] *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* vol. 103. no. 194. 215–230.

VERNEY, JEAN-PIERRE (2009): *Az első világháború*. [ford. Bene Krisztián.] Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.